

Roar Skovmand

(1908-1987)

Af Vagn Skovgaard-Petersen

»Skolehistorien – et forsømt område«. Det var denne årbogs første årgangs første artikel. I 1967. Den var skrevet af Roar Skovmand og var en lidt ændret udgave af et foredrag, han havde holdt i Det pædagogiske Selskab 1. april 1966.

Anbringelsen som fløjartikel i den nye årbog var ikke tilfældig. Læserne opfattede den, som den var ment redaktionelt, som et flagskib. Et citat derfra kan fastholde stilen og det lange syn: *»For godt tre hundrede år siden udkom en bog, der havde titlen »Danmarks frugtbare herlighed.« Men hvad er, når det kommer til stykket, årsagen til vort lands frugtbare herlighed? Hverken at vi har særlig god landbrugsjord eller rigdom på råstoffer til*

*Roar Skovmand i midten af
1970erne.*

industri. Vore råstoffer er den rene ynk. Kilden til vor rigdom er skolen, ikke blot folkeskolen, men også de frie skoler, kort sagt skolen i alle dens former. Vi må her ikke glemme, hvad vi har lært af andre folk, fra grækerne til amerikanerne.» Skovmand gjorde status over, hvor kort vi er nået herhjemme i studiet af skolens lange udvikling. Med forbillede i Raffaels »Skolen i Athen« gav han selv streger til en skitse af »Skolen i Danmark«. Han pegede på vigtige forskningsopgaver i skiftende tiders opdragelse og oplysning af næste generation.

Forud var gået et større planlægningsarbejde. I 1965 havde Skovmand været en drivkraft bag oprettelsen af Institut for dansk skolehistorie ved Danmarks Lærerhøjskole. Som dets leder i en årrække var han den, der mere end nogen anden opbyggede det og gav det præg: Instituttet fik en nær forbindelse med nutidens skole og med folkelig oplysning i det hele taget. I 1966 havde han været en af stifterne af Selskabet for dansk skolehistorie. Institut og Selskab var og skulle være forbundne kar.

Skovmand blev medlem af redaktionsudvalget bag Årbog for dansk skolehistorie. Det indledende redaktionsmøde blev holdt med ham som vært på Jægerspris Slot, 25. juni 1966. Her blev kursen lagt. Det var ti år senere en helt nærliggende beslutning i Selskabets styrelse, at Årbog for dansk skolehistorie i 1978 – ved hans 70 års dag – skulle fremtræde som Festskrift til Roar Skovmand. Det forelå på dagen, 15. juli, med Morten Skovmands dejligt fabulerende omslag.

Foruden en lang række artikler inden for Skovmands interesseområder indeholdt dette festskrift rektor Harald Torpes hilsen og en bibliografi over Skovmands forfatterskab, udarbejdet af Kirsten Skovmand.

Historiker

I sammenhængen her er det Roar Skovmands virksomhed inden for skole- og uddannelseshistorien, der er det centrale. Men virkefeltet udenfor må også nævnes. De sjældne gange, han blev stillet over for spørgsmål om beskæftigelse, lød svaret: historiker.

I sin studietid var Skovmand elev af både Erik Arup og Aage Friis, hvilket i sig selv var noget af et kunststykke. Han blev cand. mag. i 1935 i historie og dansk. Det var Danmarks oldtid og middelalder, der i de år havde hans største interesse. Inspirationen gik tilbage til drengeårene på Koldingegnen; han skrev som ganske ung om arkæologiske emner til Højskolebladet og til farbroderens Dansk Børneblad, fængslet af nye arkæologiske fund (Egtvedpigen, Hobybægrene m.v.).

Roar for bordenden til højre ca. 1918, – den unge lærer.

Som student blev Skovmand i 1930 knyttet til Nationalmuseet og deltog bl.a. i Poul Nørlunds berømte udgravning af Trelleborg. Han nød senere at fortælle om rang og ritualer på Nationalmuseet i 1930'erne. Selvfølgelig skulle han være arkæolog. På dette felt skrev han meget, vigtigst er hans store afhandling om de danske skattefund fra vikingetiden (1942). Den arkæologiske interesse fastholdt han. Det sidste arbejde fra Skovmands hånd blev artiklen »Lystslotte, landsteder og kæmpehøje på Skodsborgeggen«, der er trykt i Søllerødbogen 1988 (s. 11-56).

Men det blev alligevel folkehøjskolen og dens historie, der trak det længste strå. Baggrunden var i orden. Gennem sin opvækst havde han på nærmeste hold fulgt med i Højskolebladet, som faderen Helge Skovmand redigerede; Roar havde her fungeret som korrekturlæser, mødereferent og anmelder. Hans første anmeldelse fremkom i Højskolebladet i 1923; den gjaldt 4. udgave af N.M. Petersens Historiske Fortællinger om Islændernes Færd ude og hjemme. Som 18-19 årig havde han været elev på Rødding

og Askov højskoler. Den ydre anledning til kursskiftet i karrieren var en opfordring til at tale om de nye Hedeby-udgravninger på et universitetskursus for højskolelærere. Det fængede, og snart kom der tilbud om at blive lærer ved Askov Højskole. Det blev til næsten 20 år på højskoler, først på Askov 1937-46, derefter ti år på Krogerup, hidkaldt af Hal Koch. Historie og dansk var Skovmands fag; som højskolelærer forstod han i eminent grad at forbinde dem (kan undertegnede bevidne som Krogerup-elev anno 1951).

Forfatterskabet blomstrede i de mange år med stribet af artikler og anmeldelser. Et fast punkt var Historikergruppen, en kreds af unge historikere, der under nazistisk trussel og tysk besættelse mobiliserede deres fags viden om det at være dansk. De udgav serien »Vi og vor fortid«, små letlæste, men indholdsrige bøger. Skovmand skrev her bl.a. Højskolen gennem 100 år (1944). Efter krigen kom Historikergruppens Danmarkshistorie i to bind (1950-51), hvor han behandlede perioden 800-1150.

Videnskabeligt var disputatsen noget af en bedrift, jfr. nedenfor. Den blev forsvaret på Århus Universitet 31. oktober 1944, dagen før det engelske bombardement af universitetets hovedbygning.

Skovmand fik i de samme år, uvist hvordan, også tid til en omfattende redaktionsvirksomhed. Han var i redaktionen af Fortid og Nutid, Dansk historisk Fællesforenings tidsskrift (1936-46 og 1954-59), af Dansk Udsyn (1943-54), Raunkjærs Konversationsleksikon (1946-54) og Norden i tusind år i to bind (1951-52), hvortil han var storleverandør.

I årene 1952-56 var han programsekretær i statsradiofoniens foredragsafdeling og redaktør af radioens grundbøger. Han havde i forvejen udgivet bogen Lys over Landet, Træk af Arbejderoplysningens Historie i Danmark (AOF, 1949). Nu fulgte som radiogrundbog: De folkelige Bevægelser i Danmark (1951). Begge disse bøger byggede på originale studier og blev forvarslere om en interesse i næste historikergeneration.

I 1956 forlod Skovmand Krogerup og blev statskonsulent for Undervisningsministeriet i sager vedrørende ungdomsundervisningen. Ved ministeriets interne omlægning blev han i 1963 chef for direktoratet for ungdomsundervisning. Han nød den brede kontakt med højskoleverdenen og førte da – som altid – dagbog over sin virksomhed. Dagbogen kunne være til nytte også for andre: I en højskolesag engang i 1970'erne blev han fra ministeriet forespurgt om evt. fortilfælde for en afgørelse; dagen efter modtog ministeriet kopi af to sider fra dagbogen omkring 1960. I disse år indtrådte han som næstformand i Udgiverselskab for Danmarks nyeste historie; her

var han en drivende kraft 1959-1975, ikke mindst som vejleder for yngre historikere i studiet af Danmark under den tyske besættelse.

Skovmands interesseområde omfattede hele historien. Men hans egne studier blev i stigende grad samlet om de sidste to århundreder. I 1955 udgav han – sammen med Erik Rasmussen – Det radikale Venstre 1905-1955. I 1964 forelå Skovmands bind (11) i Politikens Danmarkshistorie: Folkestyrets Fødsel 1830-1870. Det er en dejlig bog, kyndig og velfortalt. Han yndede at berette om dens tilblivelse i familiens fællesskab; når han havde skrevet et kapitel, læste han det højt, og hans kone, Inger Dahl, opfangede enhver passage, der kunne virke for indforstået.

Der er andre sider af Skovmands virksomhed, der må lades ude af betragtning i nærværende sammenhæng, bl.a. medlemskab af Kong Frederik den Syvendes Stiftelse på Jægerspris og formandskabet i Historisk-topografisk Selskab for Søllerød (1966-1984). Begge de nævnte gav anledning til litterær produktion. Politisk var Skovmand medlem af Det Radikale Venstre, i nogle år også medlem af partiets hovedbestyrelse.

Hovedemnet her er Skovmands skolehistoriske virksomhed. Når artiklen foreløbig er kommet vidt omkring, har det sine gode grunde. For Skovmand var skole, folkeoplysning og historie sider af samme sag. Samfundet havde som fællesskab brug for at kende sin historiske sammenhæng. Oplysning derom i skrift og tale var så vigtig en opgave, at dens fodfæste måtte være troværdige og kritiske studier med respekt for kronologi og med udsyn til »hvad vi har lært af andre folk, fra grækerne til amerikanerne«. Skovmand var videnskabsmand. Var der noget, han ikke kunne døje, så var det sjusk og snæversyn i omgang med historien.

Skolehistoriker

I 1964 blev Roar Skovmand kaldet til et professorat i historie – med særligt henblik på Nordens historie – ved Danmarks Lærerhøjskole, der året i forvejen havde fået status som højere læreanstalt.

Det blev til 14 aktive år, hvor han bidrog til at give Lærerhøjskolen profil, 1966-68 også som prorektor. Studerende har ofte udtrykt, at de i hans undervisning oplevede humanistens kombination af videnskabelig indsigt og kulturhistorisk bredde; billedkunst, arkitektur, musik og skønlitteratur hørte med, hvad enten det nu drejede sig om norske stavkirker, folkelige bevægelser eller Danmarks diplomatiske krise ved 1. Verdenskrigs udbrud. Bus-ekskursioner med Skovmand ved mikrofonen var læseårets højdepunkter. Turene til Gotland karakteriseres som helt uforglemmelige. De

*På ekskursion med sidste
hold til Jægerspris 1977.
Foto: Ole Schielde.*

nordiske lærerkurser på Hindsgavl nævnes i samme åndedræt. En tur gennem landet var en historisk rejse.

Han havde ikke gået rigtig i skole, hverken i folkeskole eller gymnasium. Som barn blev han hjemmeundervist, og han blev student fra kursus (klassisk-sproglig). Faderen havde lært ham historie, moderen havde fortalt bibelhistorien. Han kunne ikke huske, hvem der havde lært ham at læse, men til klenodierne i bogsamlingen hørte »Min første Bog«, skrevet af Margrethe Lønborg Jensen (Marstrand) med tegninger af Louis Moe. Den lille tabel var ikke med i bagagen hjemmefra.

Det kunne synes at være en ejendommelig baggrund for et professorat netop på Lærerhøjskolen. Det generede nu hverken ham eller andre, for han var i usædvanlig grad hjemme i den danske skoles tradition. Han var skolehistoriker.

Udgangspunktet var som nævnt folkehøjskolens historie. Han kendte fra barnsben »de ædles æt«. Men noget andet var det at kunne forstå den sam-

menhæng, der gjorde højskolen betydningsfuld. Ingen havde tidligere videnskabeligt arbejdet med dette emne. Disputatsen var et pionerarbejde, bygget på studier i et stort og meget spredt materiale i Rigsarkivet, på Undervisningsministeriets lofter, på skoler og i private familiegemmer. Emnet var dristigt, for det var omspundet af velbevogtede myter.

Herudaf kom en grundig redegørelse for folkehøjskolerne i forrige århundrede – deres undervisning, livsform, sociale rekruttering, politiske kontakt – og for folkehøjskolen som en folkelig bevægelse. Det er blevet sagt, at bogen ikke havde en hovedtese, nok med rette. Men til gengæld er hvert kapitel bygget op på en tese, der diskuteres og underbygges med præcise argumenter. Det var en bog, der skabte ny værdifuld viden; læseren kan mærke, at forfatteren kunne lide sit emne. Han havde ventet, at bogen umiddelbart ville tilskynde andre til studier i højskolen og dens sammenhænge. Der gik et par årtier, så kom de. Men bogen fra 1944 er stadig hovedværket.

Skovmand kom til at skrive meget mere om højskolens udvikling. Her var han helt suveræn. Vigtige er to kildeudgaver: Højskolens Ungdomstid i Breve, 1-2 (Det danske Sprog- og Litteraturselskab, 1960) og En Højskolevinter, Elevdagbog fra Provisorieårene, (Institut for dansk skolehistorie, 1968). Vi kommer tæt ind på højskolefolk som Chr. Flor, Sofus Høgsbro, Ludvig Schrøder og mange andre; i bogen fra 1968 skildres Vallekilde og Ernst Trier af en tænksom elev. Som udgaver er disse bøger forbilledlige; indledninger og kommentarer rummer en viden, der ikke kan hentes andre steder. – Skovmands kendskab til folkehøjskolerne i de andre nordiske lande kom til udtryk bl.a. i den grundige undersøgelse der foreligger i bogen Samspillet mellem Nordens Folkehøjskoler indtil Anden Verdenskrig (1983). I årene 1969-1978 var han formand for bestyrelsen for Nordens folkelige Akademi i Kungälv.

Til samme tradition hørte interessen for de grundtvigske friskoler, udtrykt bl.a. i støtte og vejledning til Eilif Franks indsamling af kilder til friskolernes historie. – Området var stort. Skovmand bidrog til udgivelse af bøger om og af højskolefolk og andre folkeoplysere, C.P.O. Christiansen, Johs. Novrup, Hal Koch, Uffe Grosen, J.Th. Arnfred, Svend Thorsen m.fl. – Han var medlem af Vartov Valgmenighed.

Om et indgående kendskab til folkeskolen og til latin- og realskoletraditionen vidnede hans officielle oppositioner (trykt i nærværende årbog 1973, 1976 og 1977) mod tre disputatser, forfattet af medarbejdere ved Institut for dansk skolehistorie. En opposition skulle i sig selv bringe forskningen

videre, hævdede han. I denne sammenhæng må også nævnes den skarpsindige undersøgelse af besættelsestidens behandling i efterkrigstidens skolebøger; den blev fremlagt som forelæsning ved Lærerhøjskolens årsfest i 1968 (trykt i flere sammenhænge, bl.a. i festskriftet Hilsen til Hæstrup, 1969).

Institutbestyrer m.m.

At opbygge et forskningsinstitut var en opgave, der passede for Skovmand. Her kunne hans idérigdom, talent for systematik og evne til at finde løsninger folde sig ud. Hans kendskab til mennesker i alle egne af landet, vedligeholdt gennem talrige foredragsrejser, bidrog til, at instituttet hurtigt blev kendt. Vel var medarbejderstaben lille og landet stort. Men et citat fra Fritz Jürgensen muntrede op til nye erobringer: »Rid længere bort, du! vi er jo et heelt Regiment«.

Medarbejderne fik lov at øse af Skovmands viden og få del i hans glæde over dansk skole i al dens mangfoldighed. De lærte at værdsætte hans sikre, uafhængige og usnobbende vurderinger. Haveblomster på Skovmands bord

*Fra Instituttets første år. Foto:
Ulla Aue.*

hører med i billedet af Instituttet. Der stod også en vase med blomster på en nyankommen medarbejders skrivebord.

Selvom disputatser ikke rigtig var på mode i årene omkring 1970, var der for Skovmand ikke tvivl om, at her skulle et forskningsinstitut sætte ind og grave dybt. Det gjaldt om at finde nyt kildemateriale og vinde ny viden. Han skaffede sine medarbejdere den arbejdsro, de behøvede dertil. I en snæver vending fik han endog Undervisningsministeriet til at bevilge et stipendium.

Han var ufattelig hjælpsom og dertil en god læser, noget af en sprogmeister. Det var kvaliteter, der kom ikke blot Instituttets medarbejdere til gode. Også mange andre – læge og lærde – bad ham gennemlæse deres manuskripter. Ingen anden dansk historiker er takket i tilnærmelsesvis så mange forord. Skovmand læste fordomsfrit. På det uundværlige gule konceptpapir nedfældede han en minutiøs detailkritik med angivelse af linier og ord, og til slut fulgte en samlet helhedsbedømmelse med ændringsforslag og nye ideer. Bag disse gule ark lå ofte timers nattearbejde og talrige håndbogsoplag. Indgående kritik, men altid i en elskværdig form. Svaviter in modo, fortiter in re (mildt i formen, stærkt i det saglige). Medarbejderskab blev til venskab.

Håndbøger var helt uundværlige, den flittigst benyttede utvivlsomt Dansk biografisk Leksikon. Skovmand kunne bruge dette værk som indgang til alle mulige emner. Et forsknings- eller institutrådsmøde var ikke helt vellykket uden håndbogs-opslag, nogle gode citater, – ofte af Grundtvig, men den øvrige danske skønlitteratur var også vel repræsenteret, – og så et mylder af Skovmands erindringer og associationer. Det var helt oplagt, at han – også efter sin afgang – fungerede som Instituttets koordinator, da der skulle foreslås skolefolk til biografering i 3. udgave af Dansk biografisk Leksikon. Han skrev selv en lang række af disse biografier, især af høj-skole- og friskolefolk, og gennemlæste medarbejdernes. En biografi skulle ikke blot være en opremsning af data, den skulle afsluttes med et forsøg på sammenfattende kort karakteristik.

I modsætning til de fleste historikere havde han sans for billeder som historiske kilder. Men de skulle benyttes med samme kritik som skriftlige kilder. Han fordrede nøjagtige oplysninger om proveniens – tid, sted, fotograf eller kunstner.

I det hele taget var det unøjagtige eller næsten rigtige ikke Skovmands sag. Det var ikke ligegyldigt, om der i en bevillingsansøgning stod »ønskelig« eller »nødvendig«. Akribi var et af de få fremmedord, han benyttede.

Han var ikke imponeret af skiftende pædagogiske modeord, i hvert fald nogle af dem fandt han mere slørende end skarpsindige. »Problematisering« havde han det ikke godt med, han fandt det vistnok en kende oppustet. Han lagde vægt på, at det sproglige udtryk var entydigt, men også opfindsomt og smukt.

Skovmand havde let ved at finde et rammende udtryk, en ny synsvinkel, et anskueligt billede. Det fremgik af hans skriftlige arbejder, men også af hans foredrag og festtaler. Nogle vil sent glemme selskabelige sammenkomster i hjemmet på Aggersvej i Skodsborg, hvori indgik velvalgte uddrag af f.eks. fru Andræs dagbøger eller af digteren og historikeren Erik Gustaf Geijers rejseberetning fra Danmark i 1825 eller højtlesning af H.C. Andersens *Zombien*.

Lærdom og folkelighed, skarpsindighed og bredde, det er en sjælden kombination i den danske historikerverden. For Skovmand var den en selvfølge. Hvis han skønnede, at en idé, et forslag eller et initiativ var frugtbart, så satte han hele sin flid og fantasi ind på opgavens løsning. Som historiker hørte han til de vidtskuende. Han forbandt et sikkert kildekritisk håndlag med evnen til at finde linier og sammenhænge i vor historie, ikke mindst politiske og idémæssige.

I billedet »Skolen i Danmark« har Skovmand plads som historikeren, der kunne opdage historien, og som læreren og folkeoplyseren, der kunne fortælle den. *»Kilden til vor rigdom er skolen, ikke blot folkeskolen, men også de frie skoler, kort sagt skolen i alle dens former.«*